

Úvodem

Po prvních dvou letošních číslech Sociologického časopisu, jejichž přípravy se ujaly Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy a katedra sociologie filozofické fakulty UK s cílem předložit české sociologické komunitě směry a výsledky vlastní práce, je předkládané třetí číslo vlastně tradiční, to znamená, že prezentuje výsledky práce v oboru takřikajíc napříč pracovišti a institucemi. Je to krok, ke kterému byla redakce více méně donucena a který je možné označit jako radostný. Tím má být řečeno – ale snad nikoli zakřiknuto – že předchozí situace trvalého nedostatku kvalitních materiálů v redakci se přece jen počíná měnit, že dokonce vzniká jistá konkurence, která, jak kdysi ukázal Karl Mannheim ve své sociologii vědění, je nutná a produktivní zejména ve společenských vědách.

Hlavní materiály tohoto čísla se rozpadají do dvou částí. K té druhé, věnované sociologii podniku, a obsahující stat' M. Čakrta „Metafory organizační změny“ a materiály z empirických výzkumů I. Hradecké „Odbory jako sociální aktér“, J. Vlášila „Zaměstnanci, management a odbory“ a I. Mazákové „Role managementu při formování pracovních vztahů v privatizovaných podnicích“ napsal úvodní slovo Jan Vlášil, který tuto část časopisu pomohl edičně připravit. Jeho ediční poznámka následuje za úvodem redakce.

Ostatní materiály čísla jsou však redakční. Jsou uvedeny statí J. P. Arnasona „Moderna, postmoderna a japonská zkušenost“, pokoušející se na základě odlišné japonské zkušenosti s prosazováním kapitalistické ekonomiky a s jiným průběhem procesů modernizace problematizovat badatelskou nosnost dnes velice módního (a co do používání vlastně velice neurčitěho) pojmu postmoderna. Arnasonův přístup je komparativní a specifika problémů, jimž se snaží porozumět (vedle už zmíněných jsou to třeba „westernizace“, „prosazování kapitalistické ekonomiky“, její různé „typy“ a možnosti „transformace“ atd.), bude jistě inspirativní také pro českého čtenáře. Zvláště zajímavý se zdá Arnasonův poukaz na procesy, v nichž dochází k sebebepřetváření společnosti ekonomické racionality ve společnost ekonomickou pohlcenou a kdy se tzv. postmoderní situace pluralismu a relativity stává pouze vyjádřením dočasného sebenepochopení moderní doby v podmínkách existence globalizujících a jednotících mechanismů světové ekonomiky. Příklad japonského vzestupu ze situace katastrofy po II. světové válce v Arnasonově interpretaci japonské společnosti jako „vždy postmoderní“ ukazuje, že stávající sociální sítě mohou působit efektivněji než samotné tržní mechanismy, že modely rozptýlené autority mohou vést jak k flexibilnějším formám kontroly, tak k růstu neformální moci byrokracie a že ekonomicky žádoucí konzumní orientace může nakonec vyústit do oslabování pracovní morálky atd.

Rámčujícím pohledu tohoto čísla, který lze velice široce označit jako téma proměn společnosti a ekonomiky, odpovídá také druhá stat' „Geneze nové sociální struktury v České republice a její sociální aktéři“ Pavla Machonina a Milana Tučka. Na základě interpretace dat ze sociologických výzkumů sociální struktury české společnosti, uskutečněných v poslední době, se zde vyjasňují obrysy vynořující se nové sociální struktury v naší zemi. Příčiny zhroutení starého režimu, především jeho neschopnost stimulovat další vývoj společnosti a řešit jeho problémy, zde vedou k tázání po

sociálních aktérech kvalitativní změny a k odhalení sociálního pozadí obměny politických elit v první a druhé vlně „sametové revoluce“, a k otázkám po vzniku nové sociální diferenciace a jejich úspěšných a neúspěšných sociálních skupin.

Nově zavedená rubrika časopisu „Čeští sociologové v zahraničí“ by měla pokud možná pravidelně seznamovat naši odbornou veřejnost se životem a prací v zahraničí působících sociologů českého původu. Vedle reprezentativní stati příslušného autora by součástí této rubriky měl být obsáhlejší, především na akademickou biografii orientovaný životopis. Napoprvé přináší stať v Anglii žijícího Jaroslava Krejčího.

Pravidelné rubriky „Studenti píší“, „Recenze“, „Anotace“ a „Zprávy a informace“ nebyly naplňovány na základě nějakého jednotícího obsahového hlediska, ale podle pořadí, jak docházely do redakce.

Miloš Havelka

Čakrtova stať a zprávy z výzkumu v tomto čísle Sociologického časopisu jsou spojeny úsilím přiblížit odborné veřejnosti současný stav rozvoje sociologických přístupů ke zkoumání sfér podniku, organizace, managementu a industriálních vztahů a zároveň poukázat na metodologické a argumentační možnosti tohoto oboru u nás i v zahraničí. V posledních letech dochází k celosvětovému zpochybňování nedávných požadavků humanizace práce, omezování nedůstojných forem supervize, tzv. industriální demokracie a tedy i potřeby podnikové sociologie. „Továrny budoucnosti“, které byly opakovaně zkoumaným vzorem sociálních experimentů, jsou jako komerčně neúspěšné rušeny. Často se též setkáváme s názory, že – snad s výjimkou specializovaného poradenství – v podnikové sociologii nejsou dosud dostatečně rozpracovány speciální procedury a techniky, jakými disponují jiné sociologické disciplíny. (Dokonce se objevily úvahy některých západních autorů o využití záznamů tajných policí bývalých socialistických států o názorech, interpersonálních vztazích a sociálním klimatu na pracovištích.) I v této sféře sociologické práce lze zaznamenat obecnou tendenci k prosazování kvalitativních metod sociologického výzkumu.

Z tohoto typu přístupu vycházel i výzkum, jemuž jsou věnovány následující zprávy a který byl také prvotním impulsem pro prezentaci tohoto tématu v časopise.

Jedním ze společných – editorsky ne vždy plánovaných, ale o to přesvědčivějších – jmenovatelů statí k sociologii podniku je snaha poukazovat na nezamýšlené důsledky transformačních postupů, na jejich sociokulturní spontaneitu nebo proměny sociálně politického programu, vzájemných očekávání podnikových osazenstev a postupně identifikovatelných vlastníků, organizátorských akcí managerů či odborových funkcionářů. Autoři se pokoušeli na takovéto jevy nejen kriticky upozornit, ale také vyrovnat se na konkrétním výzkumném materiálu s obecnějšími teoriemi sociální konstrukce reality, struktury a aktérů, kontingence, racionální volby atd. Pluralismus řešení stávajících problémů a reakce na taková řešení zajišťuje sociologii podniku dlouhodobě proměnlivý a společensky velmi závažný výzkumný terén. Předkládané práce představují problematiku organizační změny včetně jejího kulturního kontextu, posunů v postavení aktérů industriálních vztahů, nové role managementu v podnikové organizaci, a to pokud možno na folii aktuálních trendů výzkumných aktivit ve světě.

Stať M. Čakrta „Metafory organizační změny“ poukazuje na konstitutivní význam myšlenkových stereotypů, kulturních symbolů i aktuálních sloganů pro způsob a

formulaci cílů ekonomických reforem a podnikových restrukturalizací. Použitím metaforického přenosu určité jednorozměrné perspektivy na jinou oblast zamýšlených sociotechnických opatření může management směřovat jak k obnově minulého stavu, tak k rozvojové nebo transformační proměně svěřeného podniku. Prostřednictvím metaforického vyjádření firemní strategie a kultury může osazenstvo mobilizovat, ale – zejména bez diagnózy jeho zamlčených předpokladů – vyvolávat též zmatení a stres. Stat' může inspirovat i k dalším úvahám o obdobně metaforickém – tedy nikoli doslovně a důsledně míněném – smyslu požadavků „zeštíhlení“ produkce dle japonského vzoru, „debyrokratizace“ stávajících, v podstatě anarchistických metod řízení apod.

Informace z výzkumu I. Hradecké „Odbory jako sociální aktér“ ověřuje Tourainovu teorii vzniku sociálních hnutí ze sociálně konfliktního chování a možnosti její aplikace v našich podmínkách. Metoda sociologické intervence, přispívající k zefektivnění činnosti příslušných aktérů, byla využita k případovým studiím nově se formujících odborových organizací, k typologii jejich reprezentantů a pluralitních názorů i k hledání odpovídající příští role tohoto hnutí v podnicích a společnosti. Získané poznatky naznačují, že označení „hnutí“ je i v tomto případě spíše metaforou.

Šetření, z něhož vycházel předchozí materiál, bylo využito zároveň jako pilotáž pro výzkum některých sociálních důsledků velké privatizace. Jeho výsledky přináší materiály J. Vlácil a I. Mazákové.

Zpráva z výzkumu „Zaměstnanci, management, a odbory: Industriální vztahy v privatizovaných podnicích“ přináší empirické argumenty k redefinici sociální situace v podnicích, v nichž se původně očekávané zaměstnanecké konflikty omezují na latentní formy meziskupinových hostilit a potřebný konsensus osazenstva ustavuje spíše na základě rezignace, než ve smyslu sociálního partnerství. Změny v pracovních poměrech a reprezentaci zájmů zaměstnanců nepředstavují návrat k tradičním podobám, ale směřují, dle autorovy hypotézy, spíše k novému typu předpokládaných postindustriálních vztahů. Ty se mohou – v implicitním souladu s Arnasonovými vývody o postmodernismu – vyznačovat jak pluralismem, tak eklekticismem, nesolidárním individualismem i nivelizací subjektivity, logickou inkoherencí i uspokojivou funkčností.

Zpráva z výzkumu „Role managementu při formování pracovních vztahů v privatizovaných podnicích“ vychází z případových studií, umožňujících srovnání a vysvětlení rozdílných řídicích i interpersonálních vztahů v podnicích stejného regionu. Soustřeďuje se na stávající i měnící se hierarchii autority v podmínkách decentralizace a na potenciální konflikty, vyplývající z různých sociálních zdrojů moci, manažerské strategie a zaměstnanecké odpovědnosti. Připomínka kulturně – a zřejmě i generačně – odlišných postojů k příslušným situacím nás nepřímo vrací k Arnasonovu příspěvku.

Jan Vlácil

CZECH SOCIOLOGICAL REVIEW

přináší dvakrát ročně původní stati českých sociologů určené zahraničním čtenářům, stejně jako články zahraničních autorů věnované transformaci středoevropských zemí. Vychází v angličtině. Ilustracemi doprovází Dušan Pálka.

Spring
1

Minulý ročník byl věnován problematice rozdělení Československa a sociální politice ve střední Evropě. První číslo ročníku 1994 obsahuje následující příspěvky:

Michal Illner: The International Context of Czech Transformation

Jiří Musil: Europe between Integration and Disintegration

Milan Sojka: Transformation of Czech Economy - Present and Future Developments

Karel Müller: Science, Technology, Education and the Economic and Social Transformation in the Czech Republic

Pavel Machonin: Social and Political Transformation in the Czech Republic

Dušan Drbohlav: International Migration in the Czech Republic and Slovakia and Outlook for East Central Europe

Alois Andrlé, Michal Illner: Regional Aspect of Post-Communist Transformation in the Czech Republic

Objednejte svým přátelům a známým v zahraničí.

Předplatné pro instituce - \$ 29.40 (49.90 DM), pro jednotlivce - \$ 18.90 (32.00 DM), pro studenty - \$ 11.50 (19.40 DM).

CZECH SOCIOLOGICAL REVIEW (jakož i *Sociologický časopis*) vydává

Sociologický ústav Akademie věd České republiky v Praze. Objednávky předplatného i jednotlivá čísla českého a anglického vydání zajistí redakce Sociologického časopisu, Jilská 1, 110 00 Praha 1.

Telefon (02) 24 22 08 42, fax (02) 24 22 02 78, E-mail sreview@earn.cvut.cz.